

ANGELUS CALLIMACHUS SICULUS KÖLTEMÉNYE BÁTHORI MIKLÓSHOZ.

A MÁTYÁS udvarában nagy szerepet játszott BÁTHORI Miklós váci püspök humanista törekvéseiről az utóbbi időben több eddig elhanyagolt, vagy ismeretlen adat került felszínre. Bár a közvetlen források legfontosabbjai, a sírfeliratában említett munkák elvesztek s ma már nincs arra reményünk, hogy valaha is előkerüljenek, a közvetett adatok száma életére, munkásságára és irodalmi összeköttetéseire vonatkozólag öröndetesen gyarapodik. *Platonista törekvések Mátyás király udvarában* c. dolgozatomban igyekeztem humanistánk helyét kijelölni a XV. századi magyarországi platonista mozgalom történetében s ugyanott említettem a Vat. Lat. 5140. sz. kódexben található, egyelőre kiadatlan, vele foglalkozó, vagy hozzá írt Sebastiano SALVINI-leveleket. Legújabban a véletlen újból gazdagította BÁTHORI Miklós irodalomszeretetére vonatkozó ismereteinket. F. A. TERMINI 1915-ben Palermóban megjelent műve, *Pietro Ransano, Umanista Palermitano del sec. XV.*, melyről csak nemrégiben szerezhettem tudomást, mikor a világháború kitörése óta megjelent magyar vonatkozású olasz humanista tudományos irodalmat módomban állt rendszeresen átnézni, RANSANO-nak kevesek által ismert palermói kéziratából egy olyan eddig nálunk figyelembe nem vett részletet közöl (179—180 lk.), mely fölötte becses adalékot szolgáltat BÁTHORI Miklós irodalom-pártoló egyéniségére vonatkozólag.

Mielőtt a BÁTHORI Miklósra vonatkozó RANSANO-részletet ismertetném, érdemesnek tartom felhívni általában kutatóink figyelmét TERMINI-nek RANSANO-val foglalkozó műveire.¹ E munkák számunkra igen sok új adatot tartalmaznak, egészen más világításba helyezik az általunk eddig nagyon fogyatékosan ismert szicíliai humanistát, ki

¹ Az említett monografián kívül egy másik munkája: *Ricostruzione cronologica della vita di P. Ran. Arch. Stor. Siciliano*. N. S. fasc. 1—2 v. XLI. (1916).

BONFINI mellett MÁTYÁS korának mégis csak egyik legkiválóbb magyar tárgyú humanista történetírója s — ami a tudomány haladása szempontjából a legfontosabb — talán még több új problémát vetnek fel e munkák, mint amennyit tisztáznak. Eddig sem volt ismeretlen tudományos irodalmunkban, hogy RANSANO-nak *Epitome rerum Hungaricarum per indices descripta* c. műve, melyet először SAMBUCUS adott ki¹ csak részlete egy nagyarányú világtörténeti munkának.² Felvetődött és elfogadásra talált azonban az a téves nézet is, hogy ebből a nagy műből csak az utolsó könyv maradt meg, éppen a magyar történelmet tárgyaló EPTOME. BÉKESI Emil *Magyar írók Hunyadi Mátyás korából* c. egyébként használható bibliografiai összeállításában (Kath. Szemle. 1902. 47. s. köv. lk.), pl. a következőket mondja: «Ezen állítólag 56 könyvre terjedő mű elveszett, csak utolsó könyve maradt meg, mely Magyarország történetét foglalja magában.» Ugyanezt ismétli PINTÉR Jenő *A magyar irodalom története*, Budapest, 1909 I. 332 l. TERMINI önálló kutatások alapján a lehetőségig pontosan ismerteti a helyzetet. Az *Annales omnium temporum* befejezetlen kézírata, szemmel láthatólag második átdolgozásban, megvan a palermói Bibl. Comunale könyvtárában, hová a Libreria del Convento di S. Domenico könyvtárából került. Eredetileg nyolc, ívrétű kötet lehetett, ezek közül azonban a negyedik kötet időközben eltűnt. Magyarország története, mely az egész műnek csak egy kis része, a második redakcióban ötven könyvre terjedő munkának

¹ RANZANUS (Petrus): *Epitome Rerum Ungaricarum velut per Indices Descripta. Autore P. R. Apud Mathiam Regem olim triennium Legato. Nunc primum edita, una cum appendice quadam, opera Joannis Sambuci Tirnaviensis. Viennae 1558.* További kiadásai: PÉCSI Lukács 1579; BONGARSUS 1600; a budai kiadás 1746; SCHWANDTNER, *Scr. R. H.* és a kis kiadása; MÁTYÁS Flórián, *Hist. Hung. Fontes Domestici* IV. k. TERMINI csak három kiadást ismer.

² Megmondja ezt maga RANSANO MÁTYÁS királyhoz írt előszavában, melyet PÉCSI Lukács kiadása és a Nemzeti Múz. Quart. lat. 348. sz. kézírata alapján szemelvényesen újra kiadott ÁBEL (-HEGEDŰS) *An. Nova* 428. s. köv. lk. «Quae vero his de rebus... decerpta a me collectaque sunt... adieci ego ingenti cuidam operi meo a triginta iam annis incoepo et ad haec usque tempora continuato, nondum tamen edito, quod inscribo omnium temporum Annales. Eius operis sexaginta iam volumina absoluta mihi sunt. Quo circa fit, ut is, qui est de rebus Hungaricis, sit ipsorum Annalium liber primus et sexagesimus.»

részben a negyvenharmadik és negyvennegyedik könyvét foglalja le a kézirat nyolcadik kötetében. E két könyvben azonban a 37 indexből csak 27 van. Minderre TERMINI tanít meg bennünket. Vannak viszont problémák, amiket TERMINI, aki a magyar anyagot csak nagyon fogyatékosan ismeri, minden jóakarata és szorgalma ellenére meglátni sem tud, annál kevésbbé helyesen megoldani. A Nemzeti Múzeum Quart. lat. 348. sz. kézirat¹ adatainak ismerete nélkül pl. lehetetlen helyes álláspontot elfoglalni az első és második redakció viszonyát illetőleg s még inkább lehetetlen a munka egészének és az *Epitome*-nek összefüggését megítélni. Amit TERMINI e kérdésekről mond, az mind figyelemre méltó ugyan, de kiegészítésre és javításra szorul. Elsőrendű tudományos feladat lenne tehát RANSANO magyar tárgyú történeti művének megismerése szempontjából, ha valaki a magyar kiadások, a múzeumi kézirat és az eddigi meglehetősen gyér feldolgozó kísérletek teljes ismeretével fogna hozzá a palermói kézirat anyagának magyar szempontból való értékesítéséhez.² Meggyőződésem szerint csak így juthatunk el odáig, hogy RANSANO magyar tárgyú történeti művének geneziséét kielégítő módon megmagyarázhassuk. Nem akarom mindezzel TERMINI munkájának értékét csökkenteni, csak utalok arra a természetes követelményre, hogy a XV. sz. humanista irodalmunk legtöbb problémáját a vállvetett olasz-magyar kutatásoknak együttesen kell megoldaniok. Így kell dolgoznunk, mert csak így lehet.

A palermói kézirat tüzetes átnézését javasolja az a TERMINI által a VIII. kötetből véletlenül közölt BÁTHORI Miklóstra vonatkozó részlet is, melyből joggal következtethetünk arra, hogy a kéziratban még lappanghat egyéb, eddig ismeretlen, magyar szempontból fontos adat.³ A szóbanforgó szövegrész különben a következő:

«... A leva Danubii (est) Vacia episcopali sede illustris civitas.

¹ V. ö. Magyar Könyvsz. 1877, 286—287. lk.

² Ezt a cikket 1927 elején írtam. Azóta az elmúlt nyár folyamán egyik tanítványom, DR. JUHÁSZ László, az itt megjelölt munkát elvégezte. Kutatásainak eredményei után a felvetett problémát tisztázottnak tekinthetjük. (A szerző utólagos jegyzete.)

³ Ezt a feltevésemet DR. JUHÁSZ Lászlónak idevonatkozó, egyelőre kiadatlan kutatásai azóta teljes mértékben igazolták. (A szerző utólagos jegyzete.)

Eius ecclesiae antistes dignissimus est Nicolaus BATOR omni virtutum genere et studiis humanitatis insignis. Italorum amantissimus, utpote quos ad se accedentes alicuius vel virtutis vel officii gratia benignissime suscipit, hospitio et muneribus cumulat. Ex quibus unus Angelus CALLIMACHUS Siculus et Mazariensis vir eruditus et doctorum observantissimus ab eo honorifice receptus et aureo munere donatus est, quom illum elegia laudasset, cuius partem subiicere volui ob patriae charitatem.

- Ordiam unde prius, claudet ubi carmina finem?
 Quis mihi tam facili riserit ore deus?
 Distrahor in varias quaerens primordia partes,
 Nescit quos aditus nostra camoena petat.
5. An genus antiquum referam, nomenque tuorum
 Quo nullum maius Pannonis ora videt?
 Hoc Stephanus frater claro cognomine Bator
 Illustrat meritis et pietate fovet
 Armipotens validis Turcas dum viribus urget
10. Protegit et mira conditione fidem;
 Pro qua non dubitat caput obiectare periclis
 Et totiens pulchram laetus adire necem;
 Quod tua significant effusi signa cruoris
 Tres cunei in campo candidiore nive.
15. An potius genii dotes, quas Iupiter omnes
 Contulit; an mores et pia facta canam?
 Tu certe eloquii decus immortale latini
 Et dici ex grais attica musa potes.
 Idem iustitiae cultor, legisque severae,
20. Alter consiliis et gravitate Cato.
 Te duce partus honor doctis, et certa laborum
 Praemia, quae vigiles reddere saepe solent.
 Sordida flaventis non te iuvat unda metalli
 Hermus et occiduo quod vehit orbe Tagus;
25. Spernis heritreos rigida quoque mente lapillos
 Atque tuo residet semper in ore Sophos.
 In te cana fides pietasque immensa refulgent
 Mirificusque sacrae relligionis amor.
 Hac virtute tibi populos, his artibus omnes

30. Devincis reges conciliasque duces.
 Hinc te Mathias regum fortissimus ornat
 Admittens rebus consiliisque suis.
 Diligeris cunctis, meriti redduntur honores
 Curia nil non te tota probante probat.
35. Et merito: quid enim nisi iusta probandaque cunctis
 Inter praecipuos consulis ipse patres?
 Atque ita deficio et tanti gravitate fatigor
 Muneris incertus quo vehat unda ratem.
 Sed dabitur tempus, liceat quo currere aperto
40. Aequare et in tutos vela referre sinus.
 Tunc equidem grandi scribam tua gesta cothurno
 Digna Maronea vel meliore tuba.
 Interea contentus eris hoc carmine tantum
 Accipiens animos et sine labe fidem.

Amint RANSANO bevezető megjegyzéseiből látjuk, Angelus CALLIMACHUS Siculus, aki e költemény-részlet után ítélve nem tartozott a legügyletebb humanista verselők közé, járt Magyarországon s BÁTHORI Miklósnak GALEOTTO által olyan nagy kedvveléssel leírt¹ váci püspöki udvarában szíves fogadtatásra talált. Vele tehát ismét szaporodott eggyel azon olasz vándor-humanisták száma, kik a XV. században a MÁTYÁS példáját követő humanista-pártfogók jó híre által vonzatva hazánkba jöttek szerencsét próbálni.

Nem tartozik a legkönnyebb feladatok közé humanistánk ki-létének pontosabb meghatározása. A Vat. Urb. Lat. 1193. sz. híres kódexben² f. 199 sqq találtam néhány költeményt CALLIMACHUS Siculus tollából Federigo di MONTEFELTRO-nak ajánlva. Mivel a név is, az időpont is összeváltak, közelfekvő volt a feltevés, hogy FEDERIGO költője azonos a BÁTHORI Miklós érdemeit versbe foglaló humanistával. Ezt a feltevésemet a további kutatás során szétrom-bolta Adolfo CINQUINI néhány oldalas füzete: *Spigolature fra gli Umanisti del secolo XV. Callimaco Siculo. Miscellanea di Storia e Cultura Ecclesiastica*. Roma. 1905. CINQUINI értekezésében bebizo-

¹ De dictis ac factis M. R. c. XXXI.

² Leírta a kéziratot A. CINQUINI, *Il Codice Vat. Urb. 1193., Classici e Neolatini* I. 115—6. lk.

nyítja, hogy a XV. század ugyanazon évtizedeiben két Angelo CALLIMACO Siculo nevű humanista költő élt. Az egyik Messinából származott s tulajdonképeni neve Angelo BARBOGLITTA volt. Ez a Vat. Urb. Lat. 1193. sz. kódex költője. A másik, kivel ezt állandóan össze-
tévesszük: ¹ CALLIMACO da Monte Verde de Mazzara. Mivel RANSANO kifejezetten megmondja, hogy BÁTHORI Miklós humanistája *Angelus Callimachus Siculus et Mazariensis vir*, nem lehet kétség, hogy Magyarországon az utóbbi járt.

A további adatok CALLIMACHUS SICULUSra vonatkozólag nagyon gyérek. Legbővebben szól még róla Ant. MONGITORE, *Bibliotheca Sicula sive de Scriptoribus Siculis* I. k. 121. l.: «CALLIMACHUS Monsviridis Mazarensis Poeta Dominici CALDERINI Veronensis socius. Philosophicam duxit vitam et doctoris lauream contempsit. Huius meminere Jo: Jacobus ADRIA in *typogr. Mazar* et Ab. PIRRUS not. *Eccl. Mazar.* 543. Ex aetate CALDERINI, nostri CALLIMACHI aetatem deducimus, CALDERINUS enim anno 1477 indarnit teste Philippo BERGOM. in *supplem. Chronic. lib. 15. Scripsit ex ADRIA et PIRRO De laudibus Sicilie, Commentaria Poetica, Epistolas familiares*. Nagyjában ezek az adatok találhatók Hier. RENDA-RAGUSA, *Siciliae Bibliotheca Vetus* c. művében, továbbá FABRICIUS-MANSI, *Bibl. Mediae et infimae latinitatis* c. gyűjteményében. Az utóbbiban új adat a *Diarium eruditorum Italiae* Tom. XXVI. 377. l-ra való hivatkozás. Megpróbáltam; amennyiben lehetséges volt, a jelzett nyomokon való továbbkutatással elérni CALLIMACHUS SICULUS munkáihoz; főleg a levelek érdekelték volna, melyek okvetlenül tartalmaztak a mondottak után magyar anyagot is. E kutatások egyelőre sikertelenek maradtak: azt sem tudtam megállapítani, lappanghatnak-e még valahol e kéziratos munkák, vagy már régen végleg nyomuk veszett-e?

(Szeged.)

HUSZTI JÓZSEF.

¹ CINQUINI, *Spigolature* 4. l. «Si ebbe qualche incertezza sulla città che gli diede i natali, giacchè vi fu chi lo ritenne di Mazzara del Vallo, confondendolo col Callimaco de Monte Verde de Mazzara, poeta e amico del veronese Domizio Calderini e del nostro.